

Саденова А.Е., Айтпаева А.С.

Шетелдік студенттерді қазақ және орыс тілдеріне проблемалық оқытудың түрлері

Бұл мақалада жалғастырушы деңгейдегі шетелдік студенттерді қазақ және орыс тілдерінде тілге бейімдеу сабағында оқытудың проблемалық түрлерін қолдану мәселелері қарастырылады. Мақалада шетелдік студенттердің қазақ және орыс тілдерінде ауызша тілдесу құзыреттіліктерін қалыптастырудың түрлі әдіс-тәсілдері қарастырылады, шартты және шынайы жағдаяттардың қолданылуы талданады, ауызша тілдесу дағдыларын дамыту үшін ұсынымдар беріледі. Қазақ және орыс тілдерін оқитын шетелдік студенттердің сөйлеуін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Сөйлеу үшін қажетті жайттардың арасындағы жағдаят мәселесіне және оның компоненттеріне назар аударылады. Оқу үдерісі барлық шынайы жағдаяттарды көрсете алмайды, сондықтан да шынайы тілдік қатынасқа жақын коммуникативтік оқу жағдаяттарының үлгілері ұсынылады. Мақалада оқудың түрлі кезеңдеріне тиесілі түрлі әдістемелік ұсыныстар берілген. Айтылымның тілдік қана емес, сондай-ақ мазмұнды жағына да назар аударылады. Сөйлеуге үйрету үшін көрнекі нысандар, диалогтар мен мәтіндерді қолдану ұсынылады. Мақалада ұсынылған жаттығулардың жүйесі ауызша сөйлеуді дамытуға көмектеседі. Мұнда ең алдымен айтылымның туындауы, оның коммуникативтік мәні мен тілдің нормасына сай келуі дамытылады.

Түйін сөздер: ауызша тілдесу, типтік диалог, проблемалық оқыту, тілге бейімдеу, коммуникативтік, құзыреттілік.

Sadenova A.Ye., Aytpayeva A.S.

Types of problem-based learning foreign kazakh and russian languages

This article discusses some problem-based training of foreigner students at an advanced stage, which can be used in the classroom for language adaptation. The article considers different methods of foreign students' oral communication in Russian and Kazakh, analyses the use of conditional and real situations, and proposes recommendations for oral communication skills' development. Important place among conditions required for speaking is get to situations and their components. Academic process cannot reflect all really existing situations, therefore, it is proposed to model academic communicative situations which imitate real speech communication. In the article, various methodic recommendations are provided, which correspond to various stages of education. It is given attention not only to linguistic form of expression, but to informal form. Interactive forms, use of dialogues and polylogues are proposed for speaking. Sistem of exercises, provided in the article, contributes to development of oral communicative.

Key words: verbal communication, situationally determined, standard dialogs, problem-based learning, language adaptation, communicative, competence, the continuing level.

Саденова А.Е., Айтпаева А.С.

Виды проблемного обучения иностранцев казахскому и русскому языку

В данной статье рассматриваются некоторые виды проблемного обучения студентов-иностранцев на продвинутом этапе, которые могут быть использованы на занятиях по языковой адаптации. Рассматриваются различные способы формирования компетенции устного общения иностранных студентов на русском и казахском языках, анализируется использование условных и реальных ситуаций, даются рекомендации для развития навыков речевого общения. Важное место среди условий, необходимых для говорения отводится ситуациям и их компонентам. Учебный процесс не может отразить все реально существующие ситуации, поэтому предлагается моделировать учебные коммуникативные ситуации, которые имитируют реальное речевое общение. В статье предложены разные методические рекомендации, соответствующие разным этапам обучения. Акцентируется внимание не только на языковой форме высказывания, но и на содержательной. Для обучения говорению предлагается интерактивные формы использования диалогов и текстов. Система упражнений, представленная в статье, способствует развитию устного общения.

Ключевые слова: речевое общение, типовые диалоги, проблемные обучения, языковая адаптация, коммуникативный, компетенция.

**ШЕТЕЛДІК
СТУДЕНТТЕРДІ
ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС
ТІЛДЕРІНЕ
ПРОБЛЕМАЛЫҚ
ОҚЫТУДЫҢ ТҮРЛЕРІ**

Тіл меңгеру дегеніміз – тіл үйренушілердің коммуникативтік міндетті шеше алуы. Ал сөйлеудің нормалылығы дегеніміз – қажетті тұлғаны қолдана білуі – бұл меңгерудің аралық міндеті. Тіл меңгерту уәжділігі тіл үйренудегі негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Сөйлеу үдерісін жүргізудің маңызды түрткіжайты деп тіл меңгерудің уәжділігін айтуға болады. Психологтар мен лингвистер тіл үйренушілердің нәтижелі тілді меңгеруі осы уәждемелікке байланысты екенін айтады [1]. Бұл түсінікті жағдай, яғни уәждемелік тілді меңгеру құндылығын және қажеттілігін, елдің тілін, мәдениетін меңгеруге деген шығармашылық қатынасын, белгісіз нәрсені білуге ұмтылу ғана емес, оған өз өмірінен орын табуды мойындауды білдіреді.

Тілге оқытуда ең негізгісі коммуникативтік тәсіл болып табылады. Алайда, оқытудың бастапқы кезеңінде студенттер тілдің грамматикалық құрылымын, кейбір лексикалық минимумдарды біле бастағанымен, алған білімдерін коммуникацияда жеткілікті дәрежеде қолдана алмайды, ал жалғастырушы кезеңде студенттер түрлі дәрежедегі грамматика мен лексиканы біледі және еркін сөйлеуге талпынады. Оқытудың осы кезеңінде оқытушының да, студенттің де алдынан әртүрлі мәселелер шығады. Мысалы, жаттағандағы қателерін түзетудегі қиындықтар, сөздік қоры жеткіліксіз кезде сөйлеуге талпынуы, өздігінен сөйлеудегі түрлі қиындықтар, таза психологиялық мәселелер. Бұл, әсіресе, тілге бейімдеу сабағында көрінеді.

Таныс тақырыптық материал ұсынылғанда, студенттерге бір қарағанда таныс лексика және грамматика жағдаятты ойнау тапсырмасын орындауда оңай болып көрінеді. Бірақ бірнеше минуттардан кейін бұл оларда жақсы шықпай жатқанын түсінеді: олардың орысша немесе қазақша айтқысы келгені ойдағыдай болмайды, лексика дұрыс емес немесе сөздік қоры жетіспейді, сөйлем құрамындағы сөз қатары мүлдем басқа. Жалғастырушы деңгейдегі оқытудың мәселелерін шешу үшін және тілге бейімдеу сабағында жақсы нәтижелерге жету үшін проблемалық оқыту технологиясын қолдану ұсынылады.

Проблемалық оқыту деп сабақ барысында өзекті жағдаяттарды құру және оларды шешу бойынша студенттердің белсенді өзіндік жұмысын ұйымдастыруды көздейтін оқу үдерісін ұйымдастыруды түсінуге болады. Осының нәтижесінде комму-

никативтік құзыреттілік пайда болады, сонымен қатар ойлау және шығармашылық қабілеттері дамиды. Проблемалық оқыту теориясының негізін салушы америкалық психолог Дж. Дьюи болып табылады. Ресейде осы теорияның дамуына А.В. Брушлинский, Т.В. Кудрявцев, И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов және тағы басқа ғалымдар үлкен үлес қосқан.

Аталған оқыту түрі уәждемеліктің ерекше түрін құруға негізделген, оның пайда болуына материалдың дидактикалық мазмұнын белгілі түрде жобалау болып табылады.

Тіл меңгеру уәжділігі туралы сұрақты шешу уәжділіктің психологиялық негізі қарастырылғанда мүмкін болды. И.А. Зимняяның сөзі бойынша, «уәж – бұл сөйлеу әрекетінің сипатын түсіндіретін, яғни сөйлеушінің тыңдаушыға әсер ету формасын жоспарлай отырып, коммуникативтік дітін, дітті қандай мақсатты көздейтінін білдіруі» [2]. Тіл меңгеру жағы бойынша уәжділіктің психологиялық сұрақтары Г.М. Кучинский [3], Б.Ф. Ломов [4] және тағы басқалардың еңбектерінде қарастырылды. Шетелдік еңбектерде сондай-ақ шет тілін меңгертудегі шетелдік авторлар уәжділіктің рөліне үлкен көңіл бөлді [5].

Студенттерге мәтін беріледі, оны оқып белгілі бір тапсырманы орындау керек, мысалы, оқып болғаннан кейін мәтіннің мазмұны бойынша пікірталас ұйымдастыру үшін негіз болып табылатын мазмұны бір мағыналы болып келетін мәтін. Студенттің уәжділігі үшін сонымен қатар берілген тақырыпқа сай бейнематериалды көру маңызды болып есептеледі. Тілін үйреніп жатқан елдің тұрмысының, мәдениетінің элементтері көрсетілген бейнематериалды көріп болғаннан соң студенттерде жиі сұрақтар туындайды. Осы арқылы студенттердің өз ойын білдіру, аталған тақырыппен байланысты нәрселерді айту уәжділігі пайда болады. Осының бәрі пікірталасқа, талқылауға алып келеді. Мұндай жұмысқа денсаулық туралы, спорт туралы телебағдарламалар және тағы басқа да бағдарламаларды көру жұмысын жатқызуға болады.

Демек, тіл үйренушінің шығармашылық белсенділігін дамыту – тіл меңгертудегі уәждеме тудырудың бірден-бір жолы. Өзіне бұрын мәлім емес деректерді игеру үшін қарама-қайшылыққа құрылған проблемалық сөйлеу жағдаятының орны ерекше. Мұндай ойланып-толғану және санасында қорыту тек қана белгілі бір мәселелік тапсырмаларды шешу талабынан туындайды. Ал уәждемелігі жан-жақты тіл үйренушілер алдарына бір ғана мақсат емес, ұзақ та, еңбекті

талап ететін бірнеше мақсат қояды. Тілді меңгеру – елді, ұлтты білудің, сол халықтың мәдениетін білудің кілті ретінде қарастырылады. Тіл үйренушілер үшін кейде үйреніп, оқып жүрген тілінің мәртебесі ана тілі сияқты жоғары болуы мүмкін.

Проблемалық оқытудың технологиясы тіл үйренушінің шығармашылық мүмкіндігін белсенді ету құралы ретінде оқу материалын бастағанда, сондай-ақ сөйлеу үдерісін бекіту кезінде кеңінен қолданылды. Мысалы, «Денсаулық» тақырыбымен жұмыс жасау кезінде студенттерге келесі жұмыс түрлері ұсынылады:

1. Лексикалық ойындар: а) аталған тақырыпқа сай келетін сөздерді атау. Мысалы, ауру, тұмау, баспа, аллергия, дәрігер, медбике, науқас, жөтел, суық тию, ыстығы көтерілу, ауру белгілері, емхана ж.т.б. Студенттердің нені атап тұрғандарын алдын ала білуге болады: зат есім, сын есім, етістік, нақты мағынаны білдіретін сөздер. Студенттер сөз тізбегін немесе топтық түрін атайды.

б) берілген етістікпен кеңейтілген сөйлем құрау керек. Студент берілген тақырыпқа қатысты етістікті атайды. Келесі студент бағытты есіне түсіріп нысанды қосады. Қалған барлық студенттер әңгімені кеңейте отырып сөз тізбегімен өздерінің мәліметтерін қосады. Аталған сөйлемді тақтаға мұғалім немесе студент жазып тұрады. Мысалы, «қабылдау» – дәрі қабылдау – ащы дәріні қабылдау – ащы дәріні тамақ ішкеннен соң қабылдау – науқас адам ащы дәріні тамақ ішкеннен соң қабылдайды – ...;

в) «қар туралы» ойын немесе ұжымдық әңгіме. Студенттерге тапсырма беріледі: берілген тақырыпқа / жағдаятқа сәйкес бірнәрсе немесе біреу туралы айту. Бұл ойынды түрлендіріп өткізуге болады. Мысалы, бастайтын студент тақырып таңдайды және бірінші сөйлемді айтады. Келесі студент оны қайталап, мәліметпен толықтыру керек. Осылай студенттер өздерінің әңгімелерін құрастырады. Немесе топ үшке бөлінеді: 2 студент тыңдап, есіне сақтап, сұрақ қояды, ал қалған студенттер тізбекпен әңгіме құрастырады. Әңгіме аяқталған соң, екі студенттен сұрақ қояды, топ болып құрастырған әңгімені өз сөздерімен түсінгендерін айтып береді. Аталған ойындар студенттерді берілген тақырыпқа сәйкес түрлі диалогтармен, мәтіндермен, бейнематериалмен, жұмыс істеуге дайындайды, сонымен қатар сөйлеу коммуникациясына бейімделуіне көмектеседі.

2. Диалогтарды тыңдау. Әрбір диалогты тыңдап болғаннан соң студенттер оны толық қалай

түсінгендері жайлы айтып береді. Түсінгенін бақылау үшін мұғалім диалог мазмұны бойынша сұрақтар қояды. Оқытушы қызық сөйлемдерді немесе сөз тіркесін, таныс емес сөздерді түсіндіріп, тақтаға жазады. Ары қарай студенттер диалогты есіне сақтау арқылы айтып береді.

3. Оқуға және тыңдауға арналған мәтін. Мәтінді тыңдап немесе оқып болғаннан соң: а) өзекті сұрақтар негізінде пікірталас өткізу;

б) мәтінді немесе диалогты түсінгені бойынша сөйлеушіге немесе мәліметке қатысты өз ойын білдіре отырып, айтып беру;

в) мәтіндегі мәліметті қолдана отырып, диалог құрастыру, мысалы, студенттерді жұп-жұпқа бөліп, «сұқбат» деп аталатын көріністі естіген мәліметтерді қолдана отырып ойнау керек;

г) ойын: студенттер мәтінді түсінгендерін жазып беру үшін парақ таратылып беріледі.

Студенттер бір бірінің қағаздарымен ауысады. Алдымен олар жазылғанды оқып, түсіну керек, тексеріп және қателерін түзеп (ойланатын жағдайда оқытушының көмегіне жүгінеді), одан кейін әңгімені жалғастырып жазу керек. Жұмыс аяқталған кезде оқытушы мәтінді алып оқиды және мәтінді жазу барысында туындаған өзекті мәселелерді студенттермен бірге талқылайды.

4. «Пессимист и оптимист» ойыны. Студенттер екі топқа бөлінеді. Әрбір топта көшбасшы таңдалады. Бірінші топ – «оптимисттер», ал екінші топ – «пессимисттер» болады. Студенттерге мәтін немесе диалог немесе бейнематериал ұсынылады. Екі топ та тапсырма алады: сұрақтарға жауап беру: «неге бұлай болды?» және «кейін қалай және неге болады?». Әрбір топ жауапты талқылайды. Әрбір топтың көшбасшылары өз тобының жауабын айтады. Немесе алдымен оқытушы студенттердің қайсысы сұраққа дұрыс жауап бере алмайтын анықтайды, мысалы, «Темекі шегуден бас тарту мүмкін бе?». Оқытушы әр топқа мәселені талқылауға, дұрыс жауабын дәлелдеуге дайындалуға ұсыныс жасайды. Одан кейін оқытушы сол студентке оптимистер мен пессимистердің ойларын тыңдауды ұсынады және оның ойынша кімдікі дұрыс және неге ол олай шешті. Әрбір топтың көшбасшысы таңдалған студентті өзінің дұрыстығына көзін жеткізу керек. Пікірталас соңында таңдалған студент өзінің шешімі туралы айтады және ол неге осындай шешім қабылдағаны туралы түсіндіреді.

5. Мәтіндегі мәліметті пайдалана отырып, диалог құрастыру керек. Мысалы, телефонмен достардың немесе бөгде кісілердің әңгімелесуі. Әңгімелесушілердің көңіл-күйлерін дауыс ырғағы арқылы көрсетуге талпыну. Мысалы, өтініш

білдіру немесе таң қалу, ашулану, көңілі қалуды дауыс ырғағымен келтіру.

6. Сабақ барысында студенттерге берілген тақырып бойынша оқылған мәтін немесе диалог негізінде көрініс үшін сюжет құрастыруды ұсынуға болады.

Тілді меңгеруге деген ынталылық тіл үйренушінің тіл үйренуге деген талпынысының көрсеткіші, яғни уәжділік. Уәжділіктің бір белгісі – стимул болатындығы. Оған сырттан ықпал ететін фактор – ұтымды ұйымдастырылған тілдік жағдаят. Адамның сөйлеуге мүдделілігін туғызуға тілдік жағдаят ықпал етсе, тілдік әрекет жасауға түрткі – ынта болып табылады.

Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін топтық жұмыс маңызды болып табылады. Мысалы, өтілген грамматикалық және лексикалық материалды қайталау кезінде студенттерге кіші жобалармен айналысуға тартуға болады. Әрбір студент топ алдында қандай да бір грамматикалық тақырып бойынша сөйлеуге дайындалады. Егер тақырып қиын болса, онда мұндай тапсырманы екі студентке бірігіп жұмыс істеу үшін бөліп беруге болады. Әрине, оқытушы әрбір кіші жобаның жетекшісі болады. Студент топ алдында сөйлей отырып, біріншіден, дұрыс сөйлеуі керек, екіншіден қалған студенттер тақырып бойынша оған сұрақ қоюға мүмкіндіктері болады. Ал бұл үшін студент өзінің сөйлейтін сөзін жақсылап ойластыру керек, қойылатын сұрақтарға дайын болу керек. Бұл сұрақтар оны да қызықтырады. Оны оқытушымен талқылаған соң, студент өзінің білімін сөйлеуде сенімді түрде қолдана алады.

Күнделік жазу, оқытушыға немесе бір-біріне хат жазу, орыс және қазақ тілдерінің түсініксіз жайттарын бірге талқылау, әзіл немесе күлдіргі әңгімелер айту және тағы басқа – тілді үйренудегі уәждемелік үшін жақсы негіз болып табылады.

Тіл үйренушілердің тілдік қатынас барысында әлеуметтену мүмкіндігіне себеп болатын тіл меңгерудің мынадай уәждері анықталды:

1) тілдік қатынас жасауға үйрететін тілдік жағдаятты табиғи жағдаймен үйлестіріп, тартымдылығын арттыру – қызықтыру.

2) тіл үйренушілерді қызығушылық байқататындай тақырыптар мен тапсырмалар арқылы тілдік қатынас жасауға бағыттау – ықыластандыру.

3) тіл үйренушінің тілдік қатынас жасауды меңгеру нәтижесінде қоғамдық ортаға ену мүддесін қолдау – ниеттендіру.

Бұл ұсынылған уәждердің диалог құрып, тілдік жағдаят жасау арқылы қазақ және орыс

тілдерін екінші немесе шет тілі ретінде барлық деңгей барысында тіл үйренушіге меңгерту үшін тиімді деп танылып отыруының себебі: келешектен үміт күткен әр адамның болмысында басқалармен араласуға деген ұмтылыс, тілдік қатынасқа түсу арқылы тіл табысуға деген

қажеттілік, өмірде өз орнын иемденуге деген ниет жатады.

Аталған жұмыстар студенттердің білімін көтеріп, сөйлеуге, тыңдауға ынталандырады, сонымен қатар, студенттердің өздерінің мүмкіндіктеріне сенімін нығайтады.

Литература

- 1 Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М., 1969. – 307с.
- 2 Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1985. – 159 с.
- 3 Кучинский Г.М. Психологический анализ содержания диалога при совместном решении мыслительной задачи // Проблемы общения в психологии. – М.: Наука, 1981.
- 4 Ломов Б.Ф. Общение как проблема общей психологии // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975.
- 5 Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. –255 с.
- 6 Авторские технологии в преподавании языков / Под общ. ред. Ж.А. Нуршаиховой. – Алматы: Бастау, 2010. – 233 с.
- 7 Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2008. – 336с.
- 8 Земская Е.А. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения. – М.: Наука, 2006. – 240 с.
- 9 Капитонова Т.И., Московкин Л.В., Щукин А.Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному. – Москва, 2008. – 160с.
- 10 Саденова А.Е. Диалогтық сөйлеу – сөйлеу әрекетінің өнімді түрі // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – 2009. – №1 (117). – С. 161-165.

References

- 1 Leont'ev A.A. Psiholingvisticheskie ediniцы i porozhdenie rechevogo vyskazyvaniya. – М., 1969. – 307s.
- 2 Zimnyaya I.A. Psihologicheskie aspekty obucheniya govoreniiyu na inostrannom yazyke. – М.: Prosveshchenie, 1985. – 159 s.
- 3 Kuchinskij G.M. Psihologicheskij analiz soderzhaniya dialoga pri sovmestnom reshenii myslitel'noj zadachi // Problemy obshcheniya v psihologii. – М.: Nauka, 1981.
- 4 Lomov B.F. Obshchenie kak problema obshchej psihologii // Metodologicheskie problemy social'noj psihologii. – М.: Nauka, 1975.
- 5 Petrovskij A.V. Lichnost'. Deyatel'nost'. Kollektiv. – М.: Politizdat, 1982. –255 s.
- 6 Avtorskie tekhnologii v prepodavanii yazykov / Pod obshch. red. Zh.A. Nurshaihovej. – Almaty: Bastau, 2010. – 233 s.
- 7 Gal'skova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. Lingvodidaktika i metodika. – М.: Akademiya, 2008. – 336s.
- 8 Zemskaya E.A. Russkaya razgovornaya rech'. Lingvisticheskij analiz i problemy obucheniya. – М.: Nauka, 2006. – 240 s.
- 9 Kapitonova T.I., Moskovkin L.V., Shchukin A.N. Metody i tekhnologii obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu. – Moskva, 2008. – 160s.
- 10 Sadenova A.E. Di'alogti'q so'yew – so'yew a'reketining o'nimdi tu'ri // Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya. – 2009. – №1 (117). – S. 161-165.